सुन्दरकाण्ड त्रयोदश सर्गः(१३) - ॥ हनूमन्निर्वेदः ॥

विमानात्तु सुसङ्क्रम्य प्राकारं हरि यूथपः ।
हनुमान् वेगवा नासीद् यथा विद्युद् घनान्तरे ॥ १ ॥

सम्परिक्रम्य हनुमान् रावणस्य निवेशनात् ।
अदृष्ट्वा जानकीं सीता मब्रवीद् वचनं कपिः ॥ २ ॥

भूयिष्ठं लोलिता लङ्का रामस्य चरता प्रियम् ।
न हि पश्यामि वैदेहीं सीतां सर्वाङ्ग शोभनाम् ॥ ३ ॥

पल्वलानि तटाकानि सरांसि सरितस् तथा ।
नद्योऽनूप वनान्ताश्च दुर्गाश्च धरणीधराः ॥ ४ ॥

लोलिता वसुधा सर्वा न तु पश्यामि जानकीम् ।
इह सम्पातिना सीता रावणस्य निवेशने ॥ ५ ॥

आख्याता गृध्र राजेन न च पश्यामि तामहम् ।
किं नु सीताऽथ वैदेही मैथिली जनकात्मजा ॥ ६ ॥

उपतिष्ठेत विवशा रावणं दुष्ट चारिणम् ।
क्षिप्र मुत्पततो मन्ये सीता मादाय रक्षसः ॥ ७ ॥

बिभ्यतो राम बाणाना मन्तरा पतिता भवेत् ।
अथवा ह्रियमाणायाः पथि सिद्ध निषेविते ॥ ८ ॥

मन्ये पतित मार्याया हृदयं प्रेक्ष्य सागरम् ।
रावणस् योरु वेगेन भुजाभ्यां पीडितेन च ॥ ९ ॥

तया मन्ये विशालाक्ष्या त्यक्तं जीवित मार्यया ।
उपर्युपरि वा नूनं सागरं क्रमतस् तदा ॥ १० ॥

विवेष्टमाना पतिता समुद्रे जनकात्मजा ।
अहो क्षुद्रेण वाऽनेन रक्षन्ती शील मात्मनः ॥ ११ ॥

अबन्धुर् भक्षिता सीता रावणेन तपस्विनी ।
अथवा राक्षसेन्द्रस्य पत्नीभि रसितेक्षणा ॥ १२ ॥

अदुष्टा दुष्ट भावाभिर् भक्षिता सा भविष्यति ।
सम्पूर्ण चन्द्र प्रतिमं पद्मपत्र निभेक्षणम् ॥ १३ ॥

रामस्य ध्यायती वक्त्रं पञ्चत्वं कृपणा गता ।
हा राम लक्ष्मणेत् येवं हायोध्ये चेति मैथिली ॥ १४ ॥

विलप्य बहु वैदेही न्यस् तदेहा भविष्यति ।
अथवा निहिता मन्ये रावणस्य निवेशने ॥ १५ ॥

नूनं लालप्यते सीता पञ्जरस् तेव शारिका ।
जनकस्य सुता सीता रामपत्नी सुमध्यमा ॥ १६ ॥

कथ मुत्पल पत्राक्षी रावणस्य वशं व्रजेत् ।
विनष्टा वा प्रणष्टा वा मृता वा जनकात्मजा ॥ १७ ॥

रामस्य प्रिय भार्यस्य न निवेदयितुं क्षमम् ।
निवेद्यमाने दोषः स्याद्दोषः स्या दनिवेदने ॥ १८ ॥

कथं नु खलु कर्तव्यं विषमं प्रतिभाति मे ।
अस्मिन्नेवं गते कार्ये प्राप्तकालं क्षमं च किम् ॥ १९ ॥

भवेदिति मतं भूयो हनुमान्प्रविचारयन् ।
यदि सीता मदृष्ट्वाहं वानरेन्द्र पुरी मितः ॥ २० ॥

गमिष्यामि ततः को मे पुरुषार्थो भविष्यति ।
ममेदं लङ्घनं व्यर्थं सागरस्य भविष्यति ॥ २१ ॥

प्रवेशश्चैव लङ्काया राक्षसानां च दर्शनम् ।
किं मां वक्ष्यति सुग्रीवो हरयो वा समागताः ॥ २२ ॥

किष्किन्धां समनुप्राप्तं तौ वा दशरथात्मजौ ।
गत्वा तु यदि काकुत्स्थं वक्ष्यामि परमप्रियम् ॥ २३ ॥

न दृष्टेति मया सीता ततस् त्यक्ष्यति जीवितम् ।
परुषं दारुणं क्रूरं तीक्ष्ण मिन्द्रिय तापनम् ॥ २४ ॥

सीता निमित्तं दुर्वाक्यं श्रुत्वा स न भविष्यति ।
तं तु कृच्छ्र गतं दृष्ट्वा पञ्चत्व गत मानसम् ॥ २५ ॥

भृशानुरक्तो मेधावी न भविष्यति लक्ष्मणः ।
विनष्टौ भ्रातरौ श्रुत्वा भरतोऽपि मरिष्यति ॥ २६ ॥

भरतं च मृतं दृष्ट्वा शत्रुघ्नो न भविष्यति ।
पुत्रान् मृतान् समीक्ष्याथ न भविष्यन्ति मातरः ॥ २७ ॥

कौसल्या च सुमित्रा च कैकेयी च न संशयः ।
कृतज्ञः सत्य सन्धश्च सुग्रीवः प्लवगाधिपः ॥ २८ ॥

रामं तथागतं दृष्ट्वा ततस् त्यक्ष्यति जीवितम् ।
दुर्मना व्यथिता दीना निरानन्दा तपस्विनी ॥ २९ ॥

पीडिता भर्तृ शोकेन रुमा त्यक्ष्यति जीवितम् ।
वालिजेन तु दुःखेन पीडिता शोक कर्शिता ॥ ३० ॥

पञ्चत्वं च गते राज्ञि तारापि न भविष्यति ।
माता पित्रोर् विनाशेन सुग्रीव व्यसनेन च ॥ ३१ ॥

कुमारोऽप्यङ्गदः कस्माद् धारयिष्यति जीवितम् ।
भर्तृजेन तु दुःखेन ह्यभिभूता वनौकसः ॥ ३२ ॥

शिरांस्यभि हनिष्यन्ति तलै र्मुष्टिभि रेव च ।
सान्त्वे नानु प्रदानेन मानेन च यशस्विना ॥ ३३ ॥

लालिताः कपि राजेन प्राणांस् त्यक्ष्यन्ति वानराः ।
न वनेषु न शैलेषु न निरोधेषु वा पुनः ॥ ३४ ॥

क्रीडा मनु भविष्यन्ति समेत्य कपि कुञ्जराः ।
सपुत्र दाराः सामात्या भर्तृ व्यसन पीडिताः ॥ ३५ ॥

शैलाग्रेभ्यः पतिष्यन्ति समेत्य विषमेषु च ।
विष मुद्बन्धनं वापि प्रवेशं ज्वलनस्य वा ॥ ३६ ॥

उपवास मथो शस्त्रं प्रचरिष्यन्ति वानराः ।
घोर मारोदनं मन्ये गते मयि भविष्यति ॥ ३७ ॥

इक्ष्वाकु कुल नाशश्च नाशश्चैव वनौकसाम् ।
सोऽहं नैव गमिष्यामि किष्किन्धां नगरी मितः ॥ ३८ ॥

न च शक्ष्याम्यहं द्रष्टुं सुग्रीवं मैथिलीं विना ।
मय्यगच्छति चेहस्थे धर्मात्मानौ महारथौ ॥ ३९ ॥

आशया तौ धरिष्येते वानराश्च मनस्विनः ।
हस्ता दानो मुखा दानो नियतो वृक्ष मूलिकः ॥ ४० ॥

वानप्रस्थो भविष्यामि ह्यदृष्ट्वा जनकात्मजाम् ।
सागरानूपजे देशे बहुमूल फलोदके ॥ ४१ ॥

चितां कृत्वा प्रवेक्ष्यामि समिद्ध मरणीसुतम् ।
उपविष्टस्य वा सम्यग् लिङ्गिनं साधयिष्यतः ॥ ४२ ॥

शरीरं भक्षयिष्यन्ति वायसाः श्वापदानि च ।
इदं महर्षिभिर् दृष्टं निर्याण मिति मे मतिः ॥ ४३ ॥

सम्यगापः प्रवेक्ष्यामि न चेत् पश्यामि जानकीम् ।
सुजात मूला सुभगा कीर्ति माला यशस्विनी ॥ ४४ ॥

प्रभग्ना चिररात्रीयं मम सीता मपश्यतः ।
तापसो वा भविष्यामि नियतो वृक्ष मूलिकः ॥ ४५ ॥

नेतः प्रतिगमिष्यामि तामदृष्ट्वा सितेक्षणाम् ।
यदीतः प्रति गच्छामि सीता मनधिगम्य ताम् ॥ ४६ ॥

अङ्गदः सह तैः सर्वैर् वानरैर्न भविष्यति ।
विनाशे बहवो दोषा जीवन् भद्राणि पश्यति ॥ ४७ ॥

तस्मात् प्राणान् धरिष्यामि ध्रुवो जीवित सङ्गमः ।
एवं बहुविधं दुःखं मनसा धारयन् मुहुः ॥ ४८ ॥

नाध्य गच्छत् तदा पारं शोकस्य कपिकुञ्जरः ।
ततो विक्रम मासअद्य धैर्यवान् कपिकुञ्जरः
रावणं वा वधिष्यामि दशग्रीवं महाबलम् ॥ ४९ ॥

काममस्तु हृता सीता प्रत्याचीर्णं भविष्यति ।
अथ वैनं समुत्क्षिप्य उपर्युपरि सागरम् ॥ ५० ॥

रामायोप हरिष्यामि पशुं पशुपते रिव ।
इति चिन्तां समापन्नः सीता मनधिगम्य ताम् ॥ ५१ ॥

ध्यान शोक परीतात्मा चिन्तयामास वानरः ।
यावत्सीतां हि पश्यामि रामपत्नीं यशस्विनीम् ॥ ५२ ॥

ताव देतां पुरीं लङ्कां विचिनोमि पुनः पुनः ।
सम्पाति वचनाच्चापि रामं यद्यानयाम् यहम् ॥ ५३ ॥

अपश्यन् राघवो भार्यां निर्दहेत् सर्ववानरान् ।
इहैव नियताहारो वत्स्यामि नियतेन्द्रियः ॥ ५४ ॥

न मत्कृते विनश्येयुः सर्वे ते नर वानराः ।
अशोक वनिका चेयं दृश्यते या महाद्रुमा ॥ ५५ ॥

इमामधि गमिष्यामि न हीयं विचिता मया ।
वसून् रुद्रांस् ततादित्या नश्विनौ मरुतोऽपि च ॥ ५६ ॥

नमस्कृत्वा गमिष्यामि रक्षसां शोकवर्धनः ।
जित्वा तु राक्षसान् सर्वा निक्ष्वाकु कुल नन्दिनीम् ॥ ५७ ॥

सम्प्रदास्यामि रामाय यथा सिद्धिं तपस्विने ।
स मुहूर्त मिव ध्यात्वा चिन्ताव ग्रथि तेन्द्रियः ।
उदतिष्ठन् महातेजा हनूमान् मारुतात्मजः ॥ ५८ ॥

नमोऽस्तु रामाय सलक्ष्मणाय
देव्यै च तस्यै जनकात्मजायै ।

नमोऽस्तु रुद्रेन्द्र यमानिलेभ्यो
नमोऽस्तु चन्द्रार्क मरुद् गणेभ्यः ॥ ५९ ॥

स तेभ्यस्तु नमस्कृत्वा सुग्रीवाय च मारुतिः ।
दिशः सर्वाः समालोक्य ह्यशोक वनिकां प्रति ॥ ६० ॥

स गत्वा मनसा पूर्व मशोक वनिकां शुभाम् ।
उत्तरं चिन्तयामास वानरो मारुतात्मजः ॥ ६१ ॥

ध्रुवं तु रक्षो बहुला भविष्यति वनाकुला ।
अशोक वनिकाऽचिन्त्या सर्व संस्कार संस्कृता ॥ ६२ ॥

रक्षिणश्चात्र विहिता नूनं रक्षन्ति पादपान् ।
भगवानपि सर्वात्मा नातिक्षोभं प्रवाति वै ॥ ६३ ॥

सङ्क्षिप्तोऽयं मयात्मा च रामार्थे रावणस्य च ।
सिद्धिं मे संविधास्यन्ति देवाः सर्षिगणास्त्विह ॥ ६४ ॥

ब्रह्मा स्वयम्भूर् भगवान् देवाश्चैव दिशन्तु मे ।
सिद्धि मग्निश्च वायुश्च पुरुहूतश्च वज्रभृत् ॥ ६५ ॥

वरुणः पाश हस्तश्च सोमादित्यौ तथैव च ।
अश्विनौ च महात्मानौ मरुतः शर्व एव च ॥ ६६ ॥

सिद्धिं सर्वाणि भूतानि भूतानां चैव यः प्रभुः ।
दास्यन्ति मम ये चान्ये ह्यदृष्टाः पथि गोचराः ॥ ६७ ॥

तदुन्नसं पाण्डुर दन्त मव्रणं
शुचिस्मितं पद्म पलाश लोचनम् ।

द्रक्ष्ये तदार्या वदनं कदान्वहं
प्रसन्न ताराधिप तुल्य दर्शनम् ॥ ६८ ॥

क्षुद्रेण पापेन नृशंस कर्मणा
सुदारुणा लङ्कृत वेष धारिणा ।
बलाभि भूता ह्यबला तपस्विनी
कथं नु मे दृष्टि पथेऽद्य सा भवेत् ॥ ६९ ॥

इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्ये सुन्दरकाण्डे त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥